

84(24ед)-5

Д 40

Д 40

с.с.б.
З. Ажамалханов

Тешам

84(Чеч)-5
Д 40

З. Д. Жамалханов

ЧИТАЛЬНЫЙ ЗАЛ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ ГОРОДСКОЙ
БИБЛИОТЕКИ г. ГРОЗНОГО

Трешам

ЦЕНТРАЛЬНОЕ КНИГОХРАНИЛИЩЕ ЦГБ
г. Грозного

НОХЧ-ГІАЛГІАЙН КНИЖНИ ИЗДАТЕЛЬСТВО
1964.

Библиотека № 3
Заводского р-на г. Грозного

158721
158721

ТЕШАМ

(Поэма)

Безамал хаза,
Тешамал сийлахь.
Гиллакхал оьзда,
Йохьаллил деза
Хума дац,
Хилла дац,
Хир а дац
Дуьнен чохь.
Сийлаххьий, дезий ду
Тешамап сий.

(Нохчийн фольклор).

1-ра данъа

Ден весет

Малх бара схьакхетта,
Шен лепар гелдина,
Хьобьжура и лавтта,
Шен зIаьнарш лагIийина,
Наг-наггахь мархаша
И дIахьулбора,
Мохо а моханца
Юткъа шок еттара.
Сов бертахь бехара
Хьекъале доьзал,
И оьзда кхиййра
Кхетаме дадас.

И цомгаш хилира
БІаьстенан юьххьехь,
Хан-хене елира,
Сатуьйсусь ГІолене.
Амма и то ца луш,
Цамгар чІагІъелира,
ТІаккха цо кхаа кІанте
Кхетаме дийцира:
— ХІахІани, сан кІентий!
Аш сема ладогІа,
ГІолене сатесна
Сан цамгар чІагІъелла,
Дуьненах сан хІинца
Дезар ду догдилла,
Цундела сан шуьга
Дезар ду дІайийца
Цомгашчу даг тІера
ГІелъелла ойла.
Дуьнен чохь хІинццалца
Хан-зама йоккхуш,
Нахаца кІоршаме,
Вон хилла дац вай,
Нах вайца, вай цаьрца
Тарлуш а хилла;

Вай харцо нахаца
Цкъа а ца лелийна,
Я нахе ваьшца а
Лела ца яйтина,
Вахаран Іалашо
Хъекъале яцахъ,
И вахар хир ду-кха
Шен маьІна доцуш,
Шен даймохк, хьоме халкъ
Сил дукха дезаш,
Халкъана, махкана
Тешаме вахар,
Нахаца гІиллакхе,
Собаре хилар
Оьзда ду кІантана,
Сийлахъ ду цунна.
Нийсо а ларъелаш
Массо а ханна.
Куьйгаца дІатоттий
Лам харцош велахъ а,
Тешаме ца хилахъ,
Кепекан мах бац,
Эккхийна маса сай
Схьалоцуш велахъ а,

Шен кийрахъ адаман
Дог долуш вацахъ,
Кепекан пайда бац
Ишттачух бала.
Стаг, зуда, — шайх адам
Ала йиш мел ю,
Ларалаш, сий делаш,
Шайн дахар мел ду,
Вон-дика хиллачохъ
Вай нацкъар ца Ийна,
Нахана юккъехъ а
Нийсо вай ларйина.
Кхетаме хилалаш,
ДогцІена дехаш,
Нахаца, вовшашца
ГІиллакхе Іелаш,
Деллахъ а сов кІеда,
Осал ма хилалаш.
Сан кІентий, варийлаш,
Ледарло ма елаш,
Шайн ненан догъоьцуш,
Терго аш елаш.
Ас весет до шуьга,
Сан хьоме кІентий,

Вовшашца барт болуш,
Шу хила деза,
Да-нана диц ца деш
Шу даха деза.
Цхьа тIорказ ду шуна
Ас шуна дитна,
Цу чу а хьовсалаш,
Вовших ца къаьсташ.
Со чIогIа гIелвелла,
Толур а вац со,
Галваьлларг нисвелаш,
ХьагI-бода эkkхош.
Нана цалеринарг
ВоI лорур вац шух,
Яхь йоцуш ваьхнарг а
Стаг хетар вац шух.
Сан терго йин аша,
Бехказло йоцуш,
Ас санна, сан гIовлехь
Хало аш Iaьвши,
ЧIогIачу цамгаро
Хьогуйту Iазап,
И бIаьрга гаро а
Iовжадо дог.

Тешаме доттагІа
Сов веза лору,
ДоттагІа воцург а
Цхъан лору наха,
КІад ца луш Іамаде
Адамийн дахар,
Массаърца тидаме
Хилалаш даим!
Варийлаш, сан кІентий.
Ас весет до шуьга!
Аьлла цо далхийра
Дилхан дог цаьрга.

II-гІа дакъа

Д а й н а ж о в х І а р

Дукха хан ялале
Кхелхира дада,
Оьздачу доьзале
Вон деъна хьаьдда,
Вежарша шайн хало
Ялха шаьш ца яхь а,
Дог сецош, уьш Іало,
Цунна там бацахь а.

Оъздачу вежарех
Шен ойла хьулъян
Іемина хиллера
Жимахверг церан.
Дас аьлла и догІа
Къайллах схьаэцна,
Вежаршка ладогІа
Ца лиъна шена,
И сихха вахара
ТІорказ схьалаха.
Бешарчу рагІу кІел
И хьежа велира,
Исхаран чоьи кІел
И тІорказ Іуьллура.
Цунна чохь исбаьхьа
Кхо жовхІар хиллера,
Царах цхьаъ схьаэцна,
ДогІа дІатовхна,
Шена дІалачкъийна,
И Іадда Іийра.
Цо ойла ца йира
Дас динчу къамелан,
Тергал а ца йира
Тешаман сийлалла;

ТоммагІа дира цо
Шен дадас бехъначу
Хъаналчу некъана,
Довзалехъ хІинццалца
Хилла а йоцчу
КІайдарган лар йилла
Іалашо ца хилла,
Ца оышу сонталла
Йира цо довзална.
Цул тІаьхъа цхъа зама
Яьллачу хенахъ,
Іуьйранна можа малх
Кхетале хьалха,
Воккхахверг вежаршка
ГІийла вистхилира:
— Дас дина и весет
Кхочушдан деза,
Берашна цо кисет
Йитина хир яц,
Цхъа маьІна доцуш дац
Цо вайга аьлларг:
КІорггера хІуманых
Кхеташ и вара,
Адамийн дахар а

Девзина вара;
Хьовсур вай, кхетамах
Цо вайга делларг
Къоьнгашна некъ хьеха
Мел пайда луш ду,
Къонахчун хьехамах
Мел оьзда ирс ду.
Ден весет кхочушдан
Бахара кІентий,
ТІорказ чохъ сел деза
Ши жовхІар дара,
Дохо я дакъош дан
Йиш йоцу совІат
Хиллера дитинарг
КІенташна дадас.
Цунах цецваларна,
Воккхачу кІантана,
Ойлане валарна,
ХІоьттира бІарлагІа
БІаьргашна дуьхьал.
Шен дадин аматаш
Хьалхха дІахІиттина,
Цо бина хьехамаш
Шен даг чу бийшина,

Ладобѣуш лаѣттара
Бисинчех воккхахверг,
Вежаршка дѣахѣаѣжна,
Вистхилла меллаша:
— Хѣекѣале вайн дада
То ца луш кхелхира,
Вайн дахар, ирс тадан
И кийча лаѣттира,
Дѣакхелхаш весет дан
Цо ойла йинера,
Ткѣа вайна совѣлат дан
Цо цхѣацца и жовхѣар
Тѣорказахѣ дитнера.
Суна и хаар а
Ас дуѣйцур ду шуна:
Вайн дадил хѣекѣале
Наха кхин ца лоруш,
Шаѣш дага бовлале
Дош хатта и хоржуш,
Дика-вон дерзо а
Хѣуѣнаре ша волуш,
Догѣѣена, тешаме
Вара вайн дада,
Кѣен-миска лоруш,

Даим цо гю дора,
Гиллакхе, сов оьзда,
Тидаме и вара;
Шен кІентийн барт эгІар
И лууш вацара,
Вай оьзда кхиорна
Шен хьуьнар дІаделла,
Вай кхетош Іамийнарг
Вайн хьоме дада ву.
Шен кхо кІант висарна,
Барт хилар лаарна,
Цхьацца бен цо вайна
ЖовхІар а ца дитна:
Уьш декъан, дакъош дан
Торуш дац, вежарий.
Цхьа жовхІар вайх цхьамма
ДІаэцна шена,
Харц новкъа хІоьттина
Цхьа ваша вайлахь,
Вайга ца кхеталахь,
Кхетор ву наха,
Вай вешан декхара
Кхочушдер ваьшлахь;
Вежаршлахь дийццал и

Техдаьлла гуллакх дац,
Вай иза даггара
Кхето а веза.
Дахаран бакъ маьІна
Довзийта деза.
Бакъдерг вай вовшеха
Лачкъо ца деза.
Оьзда некъ стагана
Вахарехъ оьшу,
Тешам а вахарна,
ХІо санна, оьшу,
Адаман дог кийрахъ
Хилар а санна.
Дикачу кІанта шен
Дадин сий лардо,
Ткъа вочо цуьнан, шен
Сий-меттиг лахйо;
Шен цхьаннан ойла яр
Кхачаме хир дац,
Шен санна, вешин а,
Кхечун а ойла
Догдика хиларца
Декхар ду ларъяр.
Вовшашка хьаьвсира

Вежарий тийна,
Юккърчо бакъ дира
Воккхачун дешнаш.
Жимачо догшийла
И къобалдира.
Нийсо ян езарна,
Барт бира цара,
Говза дов къасточу
Стагана тѣдаха,
Нийса некъ хІотточу
Хъекъалан гІо лаха,
ГІиллакхе хиларца
Тешаме яхъ лара.

III-гІа данъа

Эмкалан лар

Садаржа дуьйлира,
Буййсанах къаьсташ,
Іуьйре а юьйлира,
Боданах къаьхкаш,
Іуьйренан мох бара
Аренца кхерсташ,
ДегІах и хьерчара,

Юткъа шок етташ.

Хьалххе тӀеена

Іуьйре дӀатилча,

Мох тийна белира,

Ца хилча санна,

Нурдашо малхана

Кхаъ бохьуш санна,

Цул хьалха схьакхета

Нурсирла зӀаьнарш

Анаюх цӀий а еш,

ЦӀен дари санна,

Нур детта елира,

Стиглан йист хазъеш.

Исбаьхьа цӀен тача

Хи тӀехь а хӀоттош,

Горга и цӀен чара —

Дашо малх гӀаьттира.

Боблуш схьакхеттачу

Нурдашо малхана

Дерриге Іалам а

Доблуш дӀахӀоьттира;

БӀаьстенан Іуьйренан

Хазалло хьастарна,

Дегнашна хетара,

Дилхан дог хьестроу Грозного

Галамо мука сина

Йиш локхуш санна.

Дегнашка кхерстина

Биаьстенан эшарш

Ойлане хазийина,

Бацалахь екачу

Цаьпцалгийн цкъар санна,

Лерера ца хедаш,

Новкъа дIабахара

Вежарий Iуьйранна.

Цхъа-ши сахът хан-зама

Яларе терра,

Тийначу цу хи чохь

Маьлхан сурт хIоьттира,

Хи долчу тогIи чохь

Къона хьун яра.

Ойлане дегнаш чохь

Галам хаздира,

Хьозарчийн эшарша

ХIаваъ а декош,

Аренан жилГалам

Эшаршка даьккхира.

Говза дов къасто и

Кхиэлахо волчу
Баха шаьш бевлира
Вежарий цхьаьна.
Хьуьнах чекхбевлира
Тидаме вежарий,
Некъахь лар хилира
Бѣарга гуш царна,
Вежарех воккхачо
Тидаме ийцира,
Меллаша элира цо
Вежаршка гинчух:
— Йолчу дех къаьстина,
Кху новкъа эмкал
Яхана, шел тѣаьхьа
Некъан лар юьтуш,
Шена ма-лаъара,
Дѣаса а хьийзаш.
Вежарех шолгѣачо
Шен тидамах лаьцна
Хаам беш элира,
Вежаршка хьаьжна:
— Яха а яхана
Ахь юьйцу эмкал,
Цу лорах суна го,

АстагІа и хилар,
ТІаъхъарчех аърру ког
Лазийна и хилла.
Кхааннах жимачо,
Цушинга хъаъжна,
Велалуш элира,
Ойла а йина:
— Тамаша бац иза,
Шуна и хиъча,
Ойла еш со хыпиза,
Сайн тидам хилча,
Аша а къастийнарг
Айса а къастийна,
Ладоегуш вогу со,
Хаа а лиъна
Тидам беш вогулчу
Шушинна дайнарг.
И эмкал хилла-кха
Аьтту бІаьрг баьлла,
Сан ойла яра-кха
Тидаме яьлла.
Хинца ас ца олу,
И сайна хаар,
Ашшимма и алар

Бакъахъа ас лору.
— Собаре хилалахъ,
Тхан жима ваша,
Дика ду кхетаме,
Тидаме хилар,
Иза гуш ву тхойша,
Вай а ду тидаме:
Ма-тов и дIаяхар
Шен лаъмехъ хилар ду;
Ткъа шолгIа, и эмкал
АстагIа хилла,
ТIаъхъара аьрру ког
Чолакха хиларна,
Кху лорах иза го,
Кхуза схъахъажалахъ:
Хьалхарчу шиннан а,
ТIаъхарчу цхьаннан а
Некъан лар гуш ю,
Ткъа аьрру коган лар
Хаалац вайна,
Цул тIаъхъа хаалахъ,
Эмкалан цу когех
Муьлха ког лазийна,
Цо хIунда кхоййна,

Цо лаьтта лийзина
Могаш шен когаш;
Кху некъан йистошца
Шина а агӀор
Сийна буц гой хьуна
Бос хоьрцуш тулгӀешца?
Амма цу эмкало
Ша юу сийна буц
Цу аьрру агӀорхьа
Схьаяьхна билгало,
Хьажал, гой хьуна?
Шен аьтту цу бӀаьрга
Сагуш и елахь,
Цу агӀор яжа и
ХӀунда ца кхевдина?
Цул сов а хаалахь,
Эмкална тӀетесна
Ши кит а хилла,
Цу цхьана кита чохь
Цу аьрру агӀорхьа
Накхаран моз долуш,
Ткъа аьтту агӀорхьа
ШолгӀачу кита чохь
Даьтта а долуш;

Ашшимма тидам бай,
Алийша соьга:
И стенах хуур ду,
ЛадогІа, ойла яй, ---
Элира меллаша
Воккхачо цаьрга.
Юккъерчо, дІахъаьжна
ЛадоьгІна, элира:
— Ахъ бехк ма биллахъа,
Тхан хьоме ваша,
Вай бечу некъаца
Шина а йистаца
Мозийн вой гой хьуна:
Цу аьрру агІорхъа
Накхаран мозий,
Ткъа аьтту агІорхъа
Йоьзан и мозий?
Накхармоз хиллачу
Цу аьрру агІорхъа
Хьийзина хилла
Накхаран мозий,
Даьтта чохъ кит долчу
Цу аьтту агІорхъа
Хьийзина хилла

И йоъзан мозий.
Дукха хан ялале
Вежарий болчу
Вахана кхаъчна
Эмкалан долахо.
Кхо цаърга хаттале,
Воккхачо хаъттина
Эмкалан дега:
— Хиун лoъху ахъ делхъа,
Ахъ эмкал лoъхий?
— Лoъху ас эмкал,
Дийцийша суна
Эмкалах хууш дерг.
— Тиъхъара аьрру ког
Астагла буй цуьнан? —
Аьлла, вистхилира
Вежарех юккърниг.
— Бакъ боху ахъ иза,
Цу аьрру когана
Астагла ю иза.
КхозлагIчо хаъттира:
— Цу аьтту бIаьргана
Са ца гуш юй иза?
— Нийса ду ахъ бохург,

Цу аьтту бIаьргана
БIаьрзе ю иза, —
Аьлла, вистхилира
Эмкалан долахо.
— И иштта делахь ткъа
Хъан эмкал яйна-кха, —
Вежарша элира
Эмкалан-дега.
Цецваьлла хъаьжира
Вежаршка иза.
ЛадобгIна меллаша
Элира цаьрга:
--- И хIун ду аш бохург?
«Хъан эмкал яйна-кха»
Аш стенна боху?
Дакъаза ма довла
Цхъабосса вежарий,
Дийцийша ма-дарра,
ХIун хилла цунах,
И стенга яхна?
--- Тхуна-ма ца хаьа,
Эмкалах хIун хилла,
Хъан эмкал тхуна-ма
Ца яйна бIаьрга.

— Сан эмкал схьало аш суна,
Шух иза ца яьлла хІинца,
Суна чул тІех иза шуна
Евзина ма-ярра нийса.
И гІуллакх къовсаме даьлла,
Вежарша цуьнга дош аьлла:
— Тешалахь бакъонах, тхобха,
Хьан эмкал тхуна ца яйна.
Эмкалан лар тхуна гина,
Цу лорах тидам а бина.
Къастийна, хиина тхайна,
Элира хьобга и оха.
Ахь тхобха дегбаам бинехь.
Хьо тхуна реза ца хиллехь.
Хьо тхобца кхиэлахо волчу
Волахьа и къасто долчу.
— Со делахь вогІу-кха шуьца,
Къастор вай и гІуллакх цуьнца.
Цу тІехь шайн барт хилла,
Уьш новкъа бевлла,
Царах шек ша ваьлла,
Схьаехарх шен эмкал,
Ца хилла и тилла,
Цунна бехк билла,

Делахъ а вайн халкъан
Кица ду хъекъале:
«Бакъ дай дІа ма лаца
Хъайн дагна хеттарг»:
Бакъ я харц хила а
Герга ду хетарг,
Цундела теллина
Къасто н деза.

IV-гіа дакъа

Бакъ дерг къастор

Бахана кхечир уьш
Кхиэлахо волчу.
— Ассалам Іалайкум,
Хъекъале кхиэлахо,
Де дика хуьлда хъан
Хазачу суьйренца!
— Іалайкум ва салам,
Тхан хьоме шу хъеший,
Шу лаа дуй теша,
Шу тара дуй теша?
Шайн долу гІуллакх
Аш дийца мегар ду.

Аш шега дийцинарг
Дан тарлуш и делахь,
Кхочушдан мегар ду,
Схьадийца цхьанделхьа
Деана гІуллакх.
— Дийцаза долиъ хьовь,
Тхан хьоме кхиэлахо,
Дийцаза цадериг
Ас дуьйцур ду хьуна, —
Олуш, дийца воьлча
Вежарех воккханиг,
Меллаша кхиэлахо,
Цуьнга дІахьаьжна,
Вела а кьежна,
Вистхилир цаьрга:
— Со волчу даьхкина
Шу хьеший ду сан,
Рицкъа а кхаьллина,
Ваьш паргІатдевлча,
Цул тІаьхьа дуьйцур вай
Деана гІуллакх,
Шун долчу гІуллакхе
Вай хьовсур ду шуна.
Дуург-мерг диина

Уьш паргIатбевлча,
Говза дов къасточу
Цу кхиэлахочо
ГIиллакхе хаьттира,
Церан хIун гIуллакх ду,
Дов дика къасточо
Эсала элира,
Ницкъ кхочург дийр ша
ду,

Схьадийца аьлла.
Вежарех воккхачо
Оьзда дош элира:
— Вежарий ду тхо-ма,
Цхьаь воцург тхайца,
Бехк буьллуш вац со-ма
Веанчу хьешана,
Цхьа хIума хетарна,
Веъна и тховца.
Цхьа хIума хетарх-ма,
Бакъ я харц хуьлу и,
Вайн халкъо олуш ду
Хьекъале кица:
«Хета ма-делла,
Бакъ дай дIа ма лаца»,

Муха ду и хиъча,
И цунах кхетар ву.
Цу стеган и эмкал
Бѣаьрга а ца яйна,
Амма цу эмкалан
Лар тхуна яйна,
Нийсса дѣа ца йоьдуш,
Луъучу агѣорхъа
Дѣаса а хьийзаш,
Яхана лар яра
Эмкалан... новкъахъ.
И тидам сайн хилча,
Элира ас иза.
— Сан эмкал суна чул
Хѣокхарна йовзарехъ,
И суна хѣокхарех
Ца яьлла моьтту,
Цундела ас кхаьрга
Схъаехна эмкал, —
Аьлла, вистхилира
Эмкалан долахо,
Вежаршка хъаьжна,
Дов къасто кхиэлахо,
Ладоьгѣуш сецира.

И хаа лиъна.
— И эмкал бIаьрга а
Ца яйна суна,
Сайн йоцчу хIуманга
Сатасар суна
ГIенахчул башха
Ца тесна дага а.
Эмкалан лар яра
Гуш тхуна новкъахь,
Хьалхарчу когийн а,
ТIаьхьарчу шин когах
Аьтту цу коган а
Лар карайора,
Ткъа вукху цуьн коган
Гуш лар а яцара,
И тидам хиларна,
Хиъна и цу когах
АстагIа хилар, —
Аьлла, дош далийра
Юккъерчу вашас.
— Кху стеган и эмкал
Гина яц суна,
Амма цу эмкалан
Лар гина тхуна,

Данма цу аьрру
АгЮрхъа ежаши
Яхана хиларна,
Хиира суна,
Цу аьтту бѣаьргана
И бѣаьрзе хилар, —
Аьлла дѣадерзийра
Жимачу вашас.
Дов къастош кхиэлахо
Гѣиллакхе ваьлла,
Эмкалан долахо
Хъажийна шега,
Меллаша гѣаьттина,
Вистхилир цуьнга:
— Хъан эмкал хЮкхарах
Ца кхетта хъуна,
Хъайн эмкал кхечухъа
Ахъ лаха еза,
Ца лахахъ, йовр ю хъан
И эмкал доьза.
Тидаме хиларна,
Шайн хъекъал кхачарна,
Евзина хЮкхарна
Ахъ юьйцу и эмкал,

Олуш, дош аларна
Говза дов къасточо,
Ша цѣхъа вахара
Эмкалан долахо.

V-gia данъа

Оъзда клант мила ву?

Эмкалан долахо
Дѣавахна ваѣлча,
Цул тѣахъа кхиэлахо
Шайга дѣа хъаѣжча,
Дийца кечвелира
Вежарех воккхаха.
Цу хъешийн гѣуллакхе
Хъажа а лиъна,
Уъш хилар гѣиллакхе
Бакъонца хиъна,
Ладугѣуш сецира
Говза дов къасто
Хъекъале кхиэлахо.
— Ца могуш хилира
Тхан хъоме дада,
Цамгар чѣагѣелира,

Тхан дегнаш тїелдан,
Дуьненах догдилла
Тхан дадин дийзира,
Цо тхоьга весет дан
Ша волчу кхайкхира,
Вайн дуьне девзина
Стаг вара дада,
Хьекъале, догцїена,
Тешаме хиларна,
Нахана везара
Тхан хьоме дада.
Тїиллакхе оьздалла,
Хьуьнаран хазалла
Цунна тїех езара,
Добналла хиларца
Къахьега лаъара,
Мало еш хиларца
И гоме вара.
Цо дехха дийцира
Хьекъале тхуна,
Хьехар а цо дира
Даггара тхуна.
Цо тхуна совгїатна
Цхьа тїорказ дитира,

Цу чохъ цо безамна
ЖовхІарш а дитира
Весет а цо дира
ТІорказ чу хьовсар.
Цамгарах тхан дада
То ца луш кхелхира,
Валаро тхан цІа чу
Вон бода хІоттийра,
Тхан кхерч а, дегнаш а
Цхьабосса шелдира,
Ненан вон гина а
Тхо дисна дара,
И бахъанехъ деган заз
Доъжна тхо дара,
Ткъа хІинца, да велла,
Стом боцу беш санна,
Тхо цхьалха дисна,
Ден-ненан хама а
Доъзална хиъна.
Хьекъале да-нана
Беркат ду хІусаман,
Шен хенан и хаар
Оъзда ду доъзална.
Ден весет кхочушдеш,

Жимма хан яьлча,
Вовшех тхо ца къаьсташ.
Тюрказ чу хьаььсира,
Ткъа цу чохь исбаьхьа
Ши жовхIар дара,
Тхо виснарг кхо ваша
Вуй цунна хаьара,
Шен кIентийн барт эгIар
Цунна ца лаьара,
Хьомсара тхан дада
Кхетаме вара,
Цо тхуна ши жовхIар
Дуьтур а дацара;
Дохо а, декъа а
Йиш йоцуш хиларна,
Цундела боху ас:
Цхьа жовхIар дIаэцна
Довзалехь цхьамма.
Вежаршлахь дийца-ма
Доккха гIулкх дац иза,
ГIалат верг кхетавар
Вежарийн ду декхар.
Тхоть аьлла дадас а
Довзалехь айп-кIайдарг

Ма йита, шен хенна
Кхетаве галваьлларг,
Харц новкъа ваьлларг.
Цундела даьхкина
Тхо хьуна герга,
Дехар ду тхан хьобга,
Кхетаме, нийсонца
Ахь гIуллакх къастор,
ГIиллакхца, сихонца
Ахь бакъо гIаттор, —
Элира воккхачо
Вежаршна хьалхара.
— Оьзда дош кхетамца
Собаре эли ахь,
Стогалла хьекъалца
ГIиллакхе гайти ахь,
Со реза ву хьуна,
Тхан хьоме хьаша,
ДогцIена шуна
Боху ас, хьаша,
Къастор ду шун гIуллакх
Даггарчу ойланца,
Сийлахьчу собарца
Оьздачу нийсонца.

Синтеме хилийша,
Жимма сатохийша,
Ас дуьйцур ду шуна
Цхъа хаза дийцар,
Цуьнга ладогIийша
ЧIогIачу тидамца,
Цул тIаьхъа лур ду ас
ХIоранга цхъацца
Хъакъдолу хаттар,
Цул тIаьхъа шун гIуллакх
Нийсонца къасто
Хъовсур вай, бакъ

гIиллакх

Лар а деш, латто.

РегIарчу кIотарахъ
Дукхахела дуьйна
Дехаш йоI, кIант дара
Хъекъале кхиъна,
Вовшашка даггара
Безам а бахна,
Дагна ма-лаъара,
Вовшашна дезна.

Дай-нанош, уьш шаьш а
Сов реза хилла,
Захало дан лиъна
Уьш болчу хенахь,
Дехаре баьхкина
Юьртара баккхийнаш,
Дас-нанаc хьоме йоІ
Юьстарчу мехкахь
Вехачу кІанте,
Цахиларх бертахь,
Елира маре,
ЙоІ дуьхьал хиланцар,
Йолчара дош делча.
ЙоІ йигна оьзда кІант
Яхь йолуш вара,
Той, ловзар чекхдаьлла,
ЙоІ йолчу ша вахча,
И гІийла Іаш яйча,
ЙоІаца тІех оьзда
Къамеле ваьлла,
Меллаша элира
Цу йоІе кІанта:
— Дас-нанаc хьо суна
Ялийна ехна,

Қарийна хьо тхуна
Хетачул озда,
Ма мотта, йоІ, хьуна,
Со вацахь дешна,
Оздачу хьан сий дан
Яхь яц сан кийрахь,
Адаман дог кийрахь
Хилар ду сийлахь,
Ткѣа иза тІулган дац,
Ду иза дилхан.
Хьо хилар гІийла
Сингаттам бу суна,
Ца лууш догшийла
Хьо хилар тхуна.
Стаг вовза атта дац,
Бахьна ца нисделча,
Даго а даима
Шен лаам хоржу,
Ас доьху цундела,
Ахь сайга дийцар,
Хьайн дагна, лаамна
Харцо цайийцар;
ХІун бахьна нисделла
Хьо гІийла лела?

Къоначу хъан дагна
Оъший те белам,
Я ойла, я безам
Лардан а кхера?
Хьо нийса кхеталахь,
Со бахънехь цабезам
Я белам хьуна
Хиларна со кхерац,
Дог могаш мел ду,
Даггара хаалахь,
Вахар я хьо суна
Бен доцуш хетац,
Ас сий а дийр ду хъан,
Са чохь со мел ву.
Харцо еш, белам беш
Хуьлуш ву цхьацца
Я дуьхьал там а беш,
ТӀаьхьашха шалха,
Я сихха виц а лой,
Ша ойла кӀезиг еш,
Стагана ечул а
Шена кхиэл сов еш.
Ас дехар до хьобга,
Схьадийца ахь соьга:

Хіун хало ю техъа
Хъан дагна хилла?
Новкъарло ю техъа
Соггара хилла?
Сил дукха хьо сайна
Езахъ а дагна,
Даггара со хъайна
Хиллехъ а реза,
Сох лачкъа ма делахъ
Лууш дерг хъайна.
Хъуна там бархъама,
Ас хъайн цІа юьгу хьо,
Хъан терго ярхъама,
ДІакхето вогІу со;
Йина харж я цатам
Хьогга ца буйцу ас,
Я даьхни я эшам
Хьеха а ца бо ас,
Сайна дагна хьо езарх,
Хьоь веза ца боху,
Шегара бакъ безам
Даго а ма лоху,
Сан даггахъ хьо соьца
Безамца хилча,

Ирс долуш вара со,
Дуьне мел дозу.
Сан са а ду хьоьца,
Дог-ойла хилча,
Ирсе ца хилча хьо,
Вуьсу со ирча,
Сан даг чохь хир ю хьо,
Латта мел дозу,
Кхетачу малхаца
Хьо дагалоцуш,
Бузучу малхаца
Хьо карлайохуш,
Иийр ву со, паналлехь
Ойланаш кхерсташ,
Хьо йоцуш сайн цхьаллехь
Накьостех кьесташ;
Малхаца, баттаца
Хьан нур, куц догуш,
Дог ловза дийларца
Хьоьга дог дохуш,
Иийр ву со, ойланехь,
Даг чохь хьо латтош,
Хьо бахьнехь сайн дагехь
Сингаттам латтош,

Хьо бѣаьрга яйна де
Сайн коьртехь латтош.
Дог-ойла, мерза чам
Хьан дегѣах хьерча,
Нурдашо малх санна,
Хьан беснеш йогу,
Цуьрриг а сайх цатам
Хиларна кхоьруш,
Хьо бахьнехь дагна там
Ца лохуш, со вогу,
Сан деган дагаро
Вагийна чим ца бахь,
Чѣогѣачу цѣаро а
Зе дийр дац сан дагна.
Ахь соьга ма ала,
Хьо дагах херье,
Безамах вала а
Ма ала соьга,
Ницкъ кхача ца тигча
Дагара яккха,
Йицье ма алахьа,
Дагна ца лиъча...
Сан дагах ца къаьсташ,
Дехар ду хьан сибат.

Мел къаьхьа делахь а,
Бакъдерг ду дика,
Бакъдерг ахь дийцахьа,
Дуьйцийла лиъча.
СоцангIа йира,
ЛадогIа лиъна.
ТIаккха йистхилира
Оьзда йоI цуьнга:
— Ахь бехк ма биллахьа,
Дуьхе ца кхиъча,
Хьо соьха тешахьа,
Харцо ца лиъча,
Ахь дийца аларна,
Ас бакъдерг дуьйцу,
Хьох эхь-бехк хетарна,
Ас сайн ирс хуьйцу,
Кхидерг дIа ца дуьйцуш
Дитий вай хIинца?
Вешан ирс Iалашдеш,
Дахий вай, тигча?
— Кхинъ чIогIа бехк хета
Суна хьох хIинца,
Цул сов а къахета,
Хьан ойла хиъча;

Хьомениг, хІун ду те
Ца олуш хьо сецнарг?
Цатам ас бийр бу те
Езначун дагна?
Яхь йоцуш хир ву те,
Ца лоруш хезнарг?
— Со кхета хьан дагах,
Кхета со хІинца,
Ши ах ян сайн дагах
Сайн ницкъ ца хилла,
Со гІалатъели-кха,
Со гІийла гайтина,
Ахь дехар соь дарна,
Дуьйцу ас ма-дарра:
Ехачу тхан юьртахь
Суна тІе хьийзаш
Юьртахо вара,
Цунна со тІехъезаш,
И суна везаш ,
Вовшашна дог цІийзаш,
Дехачу юьртахь,
Хан-зама яьккхира,
Гаре сатуьйсуш,
Дог-ойла лаьттира,

Ирсе ладуьйгIуш;
Ас дагца йинера
Безаман чIагIо,
Сайн юкъах дихкина
Чилланан доьхка
Цу кIанте дастийта,
Ца еш кхин ойла;
Сан даг чу йижнера
Шеконан агIо,
Дистина хи санна,
Яьржина сан ойла,
Хьозанан санна,
Детталу дог гойла
Нисъелча хьуна,
Ахь суна ца билла
Мегара бехк,
Догдика хьо хилла,
Хета хьох бехк...
— Сайн нанас йина
Йиша хьо лоруш,
Тешаме хир ву со,
Ма-луъу хьуна,
Ас чIагIо йина,
Хьуна там хоржуш,

Ирс долуми ян хьо,
И лаа суна.
Хьо хьарам хуьлда
Езначу суна,
Хьо хьанал хуьлда
Езначу цунна! —
Аьлла шен говрана
И тIехьа хаййна,
И сихха вахара
Цу кIентан юьрта.
Безамо човхийна
Догучу дагна
Садетта дезарна,
Ша къаьхьа къурдаш деш,
И чехка кхечира
Цу кIентан кIетIа.
Лекхачу динара
И охьайоссийна,
ГIиллакхе цу йобIан
Юдика йина,
Меллаш и вирзира
Шен юьрта цIехьа,
ХIетте а и дагахь
Йоллура цунна.

Ціеххъана шен дагах
Ю Іуѣттуш санна,
Сел догах доглехна,
Ша ялош веъна,
Шен дагна чов хилла,
Кіант ціехъа воързуш,
ЙоІ тІаѣхъахъаѣжира,
Цуѣнгахъа йоързуш,
Цхъа ойла елира
Цуѣнан дог ахка,
БІаѣргеха суй тесна,
И кетІахъ йисира,
ЦхъакІеззиг ладегіна,
Кел чохъа елира.
Яхана, малх санна,
Езна йоІ чуѣлча,
Цецѣаѣлла висира
И дагахъ латтийнарг.
Кхаа коган жіайгіента
Ша лоха лахвелла,
Пондаран кхаа пхенах
Маргіала піелг бетташ,
Узам беш Іаш вара
ХІусаман и жимха.

Цо хаттар делира
Езачу йоле:
— Дийцахъа, хьомениг,
Хьо муха кхаьчна
Хъайга сатийсинчу
Со волчу хIусме?
Дийцахъа, хазаниг,
Хьо муха еъна
Хъайга ладийгIинчу
ГIийлачу хIусме?
Со къен стаг хиларна,
Догшийла вара,
Хьо йоцуш висарна
Со кхоьруш вара.
— Дехаре баьхкича
Юьртара баккхийнаш,
Со маре елира
Со йолчу сан наха,
Со гIийла карийча,
Йигинчу кIанта
Сох хаттар делира,
Хеттарца бахьна.
Ас цуьнга элира,
Цо дехар дарна:

«Ехачу тхан юъртахъ
Цхъа жима стаг ву,
Дукхахена дуьйна
Суна тІехьийзаш,
Цунна со езара,
И суна везара,
Вовшашна тхан дегнаш
Сахьийзош цІийзаш.
Ас чІагІо йинера,
Сайх дагаюьйлуш,
Сайн деган кІоргера
Ойла тІелуьстуш,
Цу кІанте дастийта
Сайн юкъах доьхку
Исбаьхъа кечдина
Чилланан доьхка».
ТІаккха цу кІанта
Сан дог а оьцуш.
И доьхка даста
Сан чІагІо лоьруш,
Со ялош и соьца
Хъан кетІа веъна,
Іодика сан ярца
И цІехъа вахна,

И дѣа а хъажийна,
Со хъан чу еъна;
Оъзда кѣант хиллера
Со йигна жима стаг,
Ша къен стаг воллушихъ,
Дукха харж йинера,
Даъхни а дайнера,
Со йигар бахъанехъ,
Хѣетте а сан сий деш,
Со хъуна ялий цо,
Са санна еъзашехъ,
Шен цатам лачкъийна,
Суна там лехи цо,
Легашкахъ къурдаш деш
И хилар гуш дара.
Дуънен чохъ диканаш
Дуккха а хилла,
Царах а оъзданаш
Бовза йиш хилла,
Догцѣенчу, оъздачу
Цунах сов къахетта,
Дог лазадаълла сан,
Тешаме хиллачу
Цунах сов бехкъхетта,

Юьхь йогу хӀинцаь сан.
Мел оьзда и хилла!
— Дакъаза ма яла,
Сан дагна езнарг,
Мел гӀайгӀа ю суна
Хьо бахьнехь дагна,
Ца хаьа и хьуна,
Дан хӀума дац сан,
Сел оьзда, яхь йолуш
Догдика и хилча,
Цул оьшуш, яхь йоцуш
Бен воцуш со хилча,
ЧӀогӀа эхь ду суна,
Еза хьо дӀайигна,
Цунна дӀаяла.
Хьо хьанал хуьлда-кха
Оьздачу цунна,
Хьо хьарам хуьлда-кха
Езначу суна! —
Аьлла, и гӀаьттира,
Цуьнгахьа воьрзуш,
Карарчу пондаран
Дуткъа лерг тесна,
Цу йоьӀан юкъахара

Чилланан доьхка
Меллаша даьстира
Езначу кІанта.
— Баркалла! — элира
Цу кІанте йоІа. —
Сан чІагІо бакъйи ахь,
ГІиллакх ца дохош. —
Уьш новкъа бевлира
Сихонца говрахь,
Бахана кхечира
Уьш гена шахъара.
Элира цу йоІа:
— ХІара ю и вежа
Со еъна шахъар,
КхидІа хьо цаварах,
Яха ю со яхъар.
— Ахъа хьо дІаяха
БІокъажор бацахь,
Со хІинца дІаваха
Веза, ахь бахахь,
И охъа йоссийна,
И цІехъа вахара.
Іаьржачу буьйсанна
ЦІа йоьдуш яра йоІ.

Къайлаха кѣу санна,
Хийрачу ден воІ —
И дуьхьал велира,
Вистхуьлуш цуьнга:
— Мича дала ели хьо,
Хаза йоІ, суна? —
ЙоІ кхераелира,
И кѣу вуй хиъна,
Йоха ца юьйхира,
Ша ларъян лиъна.
Цо шег аьллачу
Дешнашна реза
Ца хилла, цо сихха
Дийцира цуьнга,
Сел дика хиллачу
Оьздачу кІентийн
Хьуьнар цо дийцира,
Цунна эхь хетийта.
Дан хІума дацара,
Ма-дарра хиъча,
ТІаккха и вара
Яхь вала лиъна.
— Оьзда нах ма хилла
Ахь буьйцу кІентий,

Хіай йоІ, со вац тилла,
ЮьхьІаьржа со хІоьтти,
Ахь бехк ма билла,
Хьан ваша санна, со
Тешаме хилла,
Ас цІехьа юьгур хьо, —
Аьлла, цо и йигна
Ехачу кетІа,
ТІаккха и сихха
Вахара цІехьа,
Малхал елаелла,
Баттал екхаелла,
Мархашкахь ша лечкьа
Дашо малх санна,
Яхна чу елира
Хьомсара оьзда йоІ,
— Хьан даггахь яр буйьса
Диканца хуьлда хьан!
Бехк суна ма билла,
Со яхна ярна,
Оьзда-лла хьан тоьлла,
Со юха еьна;
Бакъ хилла ойла а
Хийцало бохург,

Сил дукха везнера
Суна и жимха,
Цул дукха везна хьо
Сан дагна хІинца,
Оьзда кІант хилла хьо,
Тешаме, хьанал,
Хьан хазчу гІиллакхо
Хазви хьо суна,
Ахь динчу гІуллакхо
Сан ойла юткьйира,
ХІинццалца кхул хьалха
Бевзинчу нахал
Хьо хьоме ца хета
Дацара амал,
Хьуна сан садетта
Хир дара хала.
Сел адман дог долуш
Хьо хьоме хилча,
Хьоь безам сайн соцуш
Ас ойла йира.

Ирс долуш дехар вай
Вовшашца бертахь.

Безамал
 хаза,
Тешамал
 сийлахъ,
Гиллакхал
 оьзда,
Йохъаллил
 деза
Хіума дац,
 хилла дац,
Хир а дац
 дуьненахъ.
Сийлаххьий,
 дезий ду
Тешаман сий, —
Гіалат а довлу вай,
Дагахъ а доцуш,
Кіорггера ойла ас
Ца йира хіетахъ,
Делахъ а сан ойла,
Хьох безам хьерчош,
Дог ахка юьйлира,
Хьох иза хьегош, —
Олуш, и елира

Хлусамехь парглат,
Езаш тІейцира
Оьздачу кІанта.
Вежарий, хІинца аш
Схьадийца суна,
Малх санна хазачу
ЙоІана хьанал,
Тешаме хиллачу
Цу кхаа кІантах
Оьзда кІант, дика кІант
Мила ву къастош.
Цул тІаьхьа шуна ас
Жоп лур ду догцІена».
— Ас сайна хеташ дерг
Эр ду хьоь цІенна,
Оьзда кІант хилла-кха
ЙоІ йигна дика кІант,
И гойту адаман
Дог долуш хиларо,
И гойту шел дукха
Къинхетам лараро,
И гойту нийсонан
Оьздачу хьуьнаро;

Ловзарна, тойнна а
Харж дукха цо йина,
Цул сов а цуьн дагна
ЙоІ дукха езна,
ХІетте а и шена
Цо юхаялорах
Хаа йиш йоццушехь,
Цу йоІан догъэцна,
Цо иза дІайигна, —
Элира вежарех
Воккхачо цаьрга.
Юккърчо элира:

— Суна-ма шолгІа кІант
Дика кІант хета,
Берахь а и езна,
Цунна ша везна,
И маре елча а,
Ша сийсаз хеташ
Хилла и, хІетте а
Цо юха и йигна,
Оьздалла ларйина,
Тешаме хилла.

Тіаьххьар а вежарех
Жимачо элира:
— Суна-ма цу кІентех
КхозлагІниг хета,
Дика кІант и хилла,
Добналлех вуьзна,
Къу ву и, хІуъа а
Бен хетар доцуш,
ХІуъа а дича а
Эхьхетар доцуш,
ХІетте а йоІана
Тешаме хилла,
И цІехъа йигна цо,
Йохъе а ваьлла,
Вукхара кыйсинарг
Шаьшшиннан яхь ю;
Шен нанас цавинарг —
Эзарнах цхъаь мукъа
ГІалат а ваьлла,
ЮьхьІаьржа хІоьттина,
Маса гІулкх хилла?

Хьекъале кхиэлахо,
Вежаршка хъаьжна,

Меллаша вистхилла,
Бакъдерг цо къастийра:
— Вежарех воккха шиъ,
Діаэца ши жовхІар,
Жимахверг, хъан жовхІар
Хъан кара діакхаъчна:
Къуьнан гІо ахъ лаьцна,
Хъайн дог а гайти ахъ:
Къуьнна эхъхетар а
ХІун бахъна лору ахъ?
Къу воцчу стага
Къуьнан гІо дийр дац.
Тешамал сийлахъ
ХІума дац дуьненахъ.

Бос хоьрцуш*тулгІенца
Сийна буц лестош,
Басешца, аренца
Тийна мох кхерстош,
Іуьйре тІееара,
Хъалхаъ ма-ярра.
ХІаваэхъ ловзучу
НІаьвларчийн шакарш,

Бацалахъ ловзучу
Цаьпцалгийн екар
Мерехъ зов латторца
Хезара лерга.
ХIусаман Iодика
Гиллакхе ярца
Вежарий бирзира
Шайн юърта цIехъа.
Керлачу хIоно
Аьхналла лора,
Нурдашо малхо
Дог деладора,
Баьццарчу бацо
Аренан куц дора,
Аре а зезаго
Шен басца хазйора.
Вежаршка воккхачо
Ойлане элира:
— Бакълийна хиллера
Вайн дада вайга:
Тешам а, нийсо а
Оьзда гIулкх хилла,
Хьанал къахьегар а
Тешаме хилла;

Яхь йолуш волчо
И дерриг лардо,
Дог кийрахь долчо
Шен меттиг ларйо,
Сийлахь ю,

ю оьзда

Тешаман

сийлалла,

Тешаман

сий лардан

Оьздалла

ехалда!

Октябрь, 1963 шо.

**ЖУМИН АКХТУЛИН. ШАБИН
ШАХЪБОЛАТАН ИЛЛИ**

(Халкъан хъекъал)

I.

Гуьйранна седарчий уьдучу заман чохъ,
Седарчийн серлонаш къестачу заман чохъ,
Цул тIаьхъа дашо малх кхетале хьалха,
Малхал хьалха схьакхета и маьлхан зIаьнарш
Хазлучу заман чохъ,
Син метта топ кхетта цIен экха санна,
ТIехъа ши куьг тоьхна, ша хьалаиккхина,
Чергасийн зударша, цу гIумкийн зударша
Къуьйсус дина барзакъа шен дегIа дерзийна,
Дуьхьал пенах кхозу чал дера герзаш,
Сихонца схьаэцна, шен гIодах дихкина,
Хьаьвзина ма-вуьйлир и Жумин Акхтула
Цу ханнийн божала.

Цу ханнийн божлара шен жима расха дин
Цу дато дуърстанца ша араозийна,
УйтIарчу гоъзанах дин лакха дIатесна,
Цу кIайчу гоъзанца дин каде хыйзабеш,
Дуьгу нускал санна, расха дин кечбина,
Хаза йоI ва санна, ша сихха кечвелла,
Бухь бойначу попа тIе дайн куьйра санна,
Дин хьаьвзаш ва хилла, ша таьIаш тIехиьна,
Ша ваха кечвелира и Жумин Акхтула.
Цийзаш юххе ма девлира и дуткъа ва иэраш,
Декаш тIехула хьаьвзира чошера куьйранаш.
Дуьне дуьтуш дIабузу дашо малх санна,
Юрт юьтуш юьртаха ма-къаьстира и Жумин
Акхтула.

Шен дине лен велира и Жумин Акхтула:
— Буьйсанна наб йоцуш, дийнахь тем боцуш,
Кху денна кхаьбна ас хьо жима расха дин,
Ахь хIинца кыйсалахь лечанца ва идар,
Ахь хIинца кыйсалахь лобмаца ва лелхар! —
Олуш, юткъачу шедаца кхоьмаза човхийна,
Урх тесна ма-битира шен жима расха дин
Цу Жумин Акхтулас.
Йилбазан ва мохо некъан чан санна,
Йочанан ва мохо идо дарц санна,

Расхачу ва дино ша чехка ва идош,
Вадийна кхийра и Жумин Акхтула
Акхаройн бен лар йоцчу цу було раьгІнашка,
Цаьпцалгийн бен цкъар доцчу цу регІан басошка.
РагІ талла велира и Жумин Акхтула,
Лаьттахула еддариг шен дино ва лоцуш,
Динера яьллариг иэраша ва лоцуш,
Стиглахула еддариг мажаро ва лоцуш,
Мажарера яьллариг куьйранаша ва лоцуш,
РагІ талла кІорддолца рагІ толлуш ва лелла,
РагІ талла кІордийча,
Лекхачу динара ша лаха воьссина,
Дерматан барголца дин бажа лаьल्लीна,
Схьаэцна юткъа нуьйр гІевланга йиллина,
Даржийна ва верта шена тІе тесна,
Чал дера ва герзаш шен мара ва къуьйлуш,
Набарна ма-таьлира и Жумин Акхтула.
Суьйранна дашо малх чубуьзна белира,
Цул тІаьхьа седарчий схьакхета дуьйлира,
Суьйренан аьхна хІо дегІаха хьерчара.
Набарах вуьйлира и Жумин Акхтула.
Буьйсанна цхьа зама яьллачул тІаьхьа,
Буьйса кхозлагІчу декъе йирзинчу хенахь,
ГІан-набарш яйра, тов, цу Жумин Акхтулина.

Сахуьлу ва седа кхетачу хенахь,
Шен жима ва йиша гIенах йоьлхуш гина,
Набарах велира, тов, и Жумин Акхтула.
Iуьйранна седарчий уьдучу заман чохь,
Седарчийн серлонаш кьестачу заман чохь,
Син метта топ кхетта цIен экха ва санна,
ТIехьа ши куьг ва тоьхна, ша хьалаиккхина,
Динан букъ ва лоцуш, юткъа нуьйр тиллина,
Дин хьаьвзаш ва хилла, ша таьIаш тIехиьна,
Ша ваха кечвелира и Жумин Акхтула.
Багахь байн мукъам барца расхачу шен динахь
Веьна схьаиккхира, тов, цхьа каде ва бере.
— Ассалам Iалайкум, хIай Жумин Акхтула,
Де дика хуьлда хьан хазацу Iуьйренца!
— Iалайкум ва салам, хIай Шабин Шахьболат,
Ас дезаш схьаоьцу хьан салам-маршалла,
Хьо марша вогIийла, хьо далла вобзийла!
Хьо лаа вуй техьа, хьо тара вуй техьа?
Балхабел ахь соьга кийрава ва бала,
Бакъ гIирмин мажарца ас каде ойур бу,
Елхаел ахь соьга коьртера ва гIайгIа,
Терсмаймал туьраца ас каде ойур ю, —
Олуш, лен ва ваьлча и Жумин Акхтула,
ТIаккха лен ма-велира и Шабин Шахьболат:

— Дакъаза ма вала, хІай Жумин Акхтула,
Ахь сема ладогІа ас хъайга олучуьнга:

Нанас дена вина сайн ваша воцуш.

Девешина вина сайн шича воцуш,

Со цхъалха хиларна, хьо волчу со веъна,

Суна-ма везара тешаме доттагІа,

Тешаме доттагІа ваша санна вара-кха,

Дика-вон декъа деган накъост вара-кха. —

Тіаккха лен велира догмайра Акхтула:

— Тешаме доттагІа атта ца караво,

Нахана ма-моьтту стаг вовза атта дац, —

Олуш ду вайнехан доттагІчух лаьцна,

Сох кхачам ахъа бахь, со доттагІ ву хъуна,

Вайн лаьттах санна, сох тешам бу хъуна,

Хъан долчу гІуллакхе со хьожур ву хъуна.

Дика-вон декъа а со кийча ву хъуна.

— Дакъаза ма вала, хІай Жумин Акхтула,

Хьох кхачам ца бан йиш йолуш вац со,

ДоттагІа хьо лаца хьо волчу веъна со,

Стигланаш тІейоьлхуш кхералур воцу,

Латтанаш бухдуьйлуш воха йиш йоцу

Хьо Жумин Акхтула сан деган доттагІ ву,

Со воккхаве хьох, хІай Жумин Акхтула,—

Олуш, лен велира н Шабин Шахьболат.

Дей-буьйсий ва лаьцна сакъоьруш ва Иийна,
Даггара къамелаш вовшашка ва дина,
Шаьш вовших къаьстира и дика ши кІант.

II.

Ва сарахь суьйренца бузучу малхаца,
Туька йиллал ва дари шен дегІа дерзийна,
Бере кечвал ва дети шен некхе дерзийна,
Чилхьесан бухкарца, цу цІестан кІудалца,
Цу хІурдан ва мохо ездари ловзадеш,
Эсаран ва мохо кисин тІам ловзабеш,
ХитІара еара, тов, Акхтулин ва йиша.
Расхачу ва динахь ша уьйтІа хІоьттира
Ца вевза ва хьаша — цхьа каде ва бере.
Батто марха санна, кьорза гуьлмаьнда
Бесни тІе ва ийзош, калакойн Іаж санна,
Шен йогу беснеш гучуьра йохуш,
Бесница бухбуьйлу шен Іаьржа ши бІаьриг
Гиллакхе хиларца Шахьболате ша хьажош,
Ша уьйтІа елира, тов, Акхтулин ва йиша.
Маршалла хаьттира цо веанчу хьеше:
— Хьо марша вогІийла, хІай Шабин Шахьболат,
ХІусам маьрша ю хьуна, хІай вешин доттагІа,

Хьо охъавоссахъа лекхачу динара,
Акхтулин доттагІа тхан хьоме хъаша ву, —
Олуш, малхал елаелла, баттал екхаелла,
ГІиллакхе елира Акхтулин и йиша.
Малх санна хаза йоІ шен бІаьрга яйча,
Цу йобІан хазаллих чІогІа цецваьлла,
Хъаьжжинчохъ висира и Шабин Шахъболат.
— Дакъаза ма яла Акхтулин йиша,
И хьуна хезнариг цІена бакъ ду хьуна,
Сан доттагІ хилла-кха и Жумин Акхтула,
Ма яла дакъаза, Акхтулин йиша,
Морхашкахъ ва лечкъа дашо малх санна,
Мел хаза сурт ду-кха суна гуш дериг!
Хъайн дегІан бІаьра цкъа хъажа вита со,
Со тІаккха вуссур ву лекхачу динара, —
Олуш лен велира и Акхтулин йише.
Дегабаам бира Акхтулин цу йишас,
Халахетта цІийелла, йистхилира цуьнга:
— Меца хъаша хьо велахъ, баа кхача бу хьуна,
ХІусаман беркат ду хъешана тхан кийча,
Некъ бежа ва хилла, гІелвелла хьо велахъ,
Вижа меттиг бу хьуна цу хъешийн ото чохъ,
Сел чІогІа лерина соьга ма хъежалахъ,
Ахъ дагахъ латториг дийца ца оьшу,

И ойла хъайца дІахьолахъ гена! —
Олуш, чуяхара Акхтулин йиша.
ЮхьІаьржа хІоьттина, ша вoьхна волуш,
УьйтІара вухавирзира и Шабин Шахьболат.

III.

Чергасийн элаша йигина хиллера
Акхтула вехачу юьртара дойн рема.
«РегІахъ ежаш йолу юьртахойн рема
Элаша йигна, дой доцуш биси
Вайн юьртан кІентий,
Хайта веа со, хІай Жумин Акхтула», —
Олуш, хаам бина кадечу беречо,
Орцах вахана и Жумин Акхтула,
КІенташка ва кхойкхуш, дой леца ва бохуш,
Ша цІехъа веара бузучу малхаца.
Хъаьвзина хІоьттира и вехачу уьйтІа,
Ша араелира Акхтулин йиша.
Лен вели бахара и Жумин Акхтула
Кхoьлина дІахІоьттинчу шен жимачу йише:
— Ма яла дакъаза, сан жима йиша,
Кхoьлина хІунда ю, бІаьргех хиш тийсина?
Стаг вийна вагІац со, сайна зе ца хилла.
Бахъана хІун ду те хьo гІийла хила?

Акхтуле элира цуьнан хазчу йишас:
— Халахета тарло, ма-дарра ас аьлча,
Алаза ца йолуш ас олу хьобга:
Хьох долу ва эхь-бехк вайн дала лобрийла,
Хьан доттаг! Шахьболат веара вайга.
Соб безам бахана, и соьга хьаьжира,
Шен безам лачкьийна, и цIехьа вахара, —
Олуш, калакойн Iаж санна, цIийелла сецира и.
ТIаккха лен велира и Жумин Акхтула:
— Дакъаза ма яла, сан хьоме йиша,
Хьо сиха кечлолахь, бедар тIеюхий,
Яхаза ер яц хьо Шахьболатан хIусаме,
Хилаза ер яц хьох хIусаман нана, —
Олуш лен ваьлча шен хьоме ваша,
Ша сиха кечъелира цуьнан жима йиша.
Сеттачу поштанна йора дой доьжна,
Шен жима и йиша поштана хаййна,
Ша новкъа яьккхира цу Жумин Акхтулас.
Яхана кхечира Акхтулин йиша
И Шабин Шахьболат вехачу хIусаме.
Батто морха санна, и кьорза гуьлмаьнда
Бесни тIе изош, калакойн Iаж санна,
Шен йогу беснеш гучуьра йохуш,

Коканех догу шен Іаьржа біаьргаш ша
охахьежош,

Дуьнен чу кхета нур дашо малх санна,
Чоь серлайоккхуш, яхана хІоьттира
Акхтулин йиша Шахьболатан хІусаме.

— Буйса дика хуьлда хьан, хІай Шабин
Шахьболат!—

Олуш, чуяьлча Акхтулин йиша,
Цецваьлла висира и Шабин Шахьболат.
ТІаккха лен велира и Шабин Шахьболат:
— Хьо маршайогІийла, хьо далла езийла,
Акхтулин йиша, хьо лаа юй теша?
— Со лаа ма лела, со тара ма лела.
Со дагна езна, хьо цІехьа варна,
Со хьоьга еьна, езаш дІаэца ахь,—
Олуш, лен елира Акхтулин йиша.
— Дакъаза ма яла, Акхтулин йиша,
Со араволу, сан кІеззиг гІуллакх ду,—
Олуш, араваьлла, хьаьвзина вахара
И Шабин Шахьболат цу хьешийн ото чу.
Куьйга корта ловцуш, ойлане велира и
Цу хьешийн ото чохь, юьхьІаьржа хІоьттина.
Акхарошлахь кьеста цІоькълалом санна,
Дуьнен чохь цІе йолуш Мадин Жаьммарза ву-кха,

Цо эрна ца аьлла кьонахчун дешнаш:
«Тешаме дика кIант юьртан куралла лоруш,
ГIиллакхе оьздан йоI деган синкьерам лоруш,
Яхь йолуш баьхначу нохчийн оьздачу кIентийн
Сий лахдан мегар дац, кIайдарг а йина».
Хийламма, шен лаам кхочуш а бина,
Йоккхучу ханна юьхьIаьржо йина,
Хийламма дуьнен чохь, собаре хилла,
ЮьхькIолла йина йоккхучу ханна.
ХIай сонта дилхан дог, со хIаллак ма вехьа!
ОьгIазе дилхан дог, ас морцур ду хьо!
Цу сенчу дошца ас дагор ду хьо! —
Олуш, каде яьккхина осмалойн тапча,
Кховдийна туьйхир цо, шен деге лаьцна.
Эсаро бос беxьна толлан гIа санна,
Сихонца вуьйжира и шерачу цIенкьа.
Элира цо, шен деге дайн куьг а дуьллуш:
— Кестта дIатуьйр ду хьо, хIайн сонта дилхан
дог!

Морхашкахь ша лечкьа дашо малх санна,
Шахьболатан хIусамехь базаран кирхьан кIел
Ша лечкьаш хилла Акхтулин йиша.
Бос байна йисира, тапчин тата хезна,
И араиккхира сихонца йоьхна.

Вовжна гира цунна и Шабин Шахьболат.
 Мохь аьлла йистхилира Акхтулин йиша:
 — Мел бала бин ахь, сел сонта хилла!
 Собар дан ца мегара, синтеме хилла?—
 Сихонца кечвира цо цхьа каде бере.
 ДогІанца ткъес санна, и чехка вахара.
 Йочанан ва мохо идо дарц санна,
 Расхачу ва дино ша чехка идош,
 Вадийна кхийра и Акхтулин уьйтІа.
 Қхойкхуш араваьккхира и Жумин Акхтула,
 ТІаккха лен велира и каде бере:
 — Шийла кхаъ беъна ас, хІай Жумин Акхтула!
 — Цхьабосса хьайн гила хьацарна Іийдалуш,
 Хьо лаа ца веъна, хІай каде бере,
 Сихонца схьадийца деана гІуллакх,
 Хьо охьавоссахьа лекхачу динара,
 Ялхае ахь соьга коьртера гІайгІа,
 Бакъ гІирмин мажарца ас каде ойур ю,
 Балхабе ахь соьга кийрара бала,
 Терсмаймал туьраца ас каде ойур бу,—
 Олуш, лен ваьлча и Жумин Акхтула,
 ТІаккха дийца велира и каде бере:
 — Хьан деган доттагІа, осмалойн тапча
 Ша-шена ва тоьхна, Іуьллуш ву хьуна!—

И аьлла валарца ша сиха кечвелла,
 Бухъ бойначу попа тIе дайн леча санна,
 Ша дина хиъна, ша ваха кечвелира
 И Жумин Акхтула.
 Мохал а маса шен гила уьдуш,
 Юртаха къаьстина и чехка вахара,
 Цо гулбан болийра говзачех лобраш,
 И говза ва лобраш сихонца гулбина,
 Уьш эцна вахара и Шахьболат волчу.
 Хала чов Iаьткъина Iуьллурa Шахьболат.
 Цо вала туьйсурa шен турпал меженаш,
 Цуьнан вала кхоьлинера и Iаьржа бIаьргаш,
 Цу сенчу дошо дакъийнера легаш.
 Хьомечу Акхтулин дош лере хезна,
 Кхетаме веара и, лазарна садетташ.
 — Ассалам Iалайкум, хIай Шабин Шахьболат!
 Буьйса дика йолда хьан кхоьллинчу дала!
 Чов декъал хуьлда хьан йобхначу буьйсанна!
 Хьо воха ма воха, хIай Шабин Шахьболат,
 Къинхетам шорта бу, парIато хир ю,
 Маршалла хилла, хьо чевнах воьрзур ву,
 Синтеме хилалахь, вирзина гIоттур ву,—
 Олуш, лен велира и Жумин Акхтула,
 — Iалайкум ва салам, хIай Жумин Акхтула!

Хьо марша воґийла, хьо далла везийла!
Даггара баркалла олу ас хьуна,
Хьем боцуш сихонца хьо орцах варна.
Дог оьцуш даггара дика дош аларна,—
Олуш, лен велира и Шабин Шахьболат.
Баккхий лобраш коьрте ховшийна,
И кегий лобраш когашка ховшийна,
Терсмаймал туьра те деза ка телош,
Лен вуьйлуш тӀехӀоьттира и Жумин Акхтула:
— Дакъаза ма довла, хӀай говза лобраш,
Делаха биънариг беза дуй бу сан-ма,
Аш лелочу лораллих цунна дарба хилахь,
Дуьненан дохнаха шун дилхан дог Ӏабо,
Аш лелочу лораллих молха-дарба ца хуьлуш,
Цуьнан валар хилахь, шун горга кортош,
ДегӀаха къастийна, ва лаьтта эгадан!—
И говза лобраш шаьш догах хьаьвзина,
Шахьболатан чевнна церан куьг тайна,
Вирзина гӀаьттира и Шабин Шахьболат,
Мерзачу ойланца, хазачу безамца
Бертахь даха хиира и нийса ши накъост.
Захало бахьанехь доттагӀалла ца дохош,
Махко а лерина Акхтула вара,
Массо а цунах цецваьлла хиллера.

Тешамал сийлахь хIума дац дуьнен чохь,
Нанас ваза хиларах, ваша волуш хуьлу,
Йохьах кийра ва буьзна, дог майра долуш,
Тешаме доттагIа ваша санна лору.

Ма лалда вай, кIентий, вовшех тешам байна;
Ма лалда вай, кIентий, вовшех безам байна.

ХЬОМЕЧУ МАХКАХЬ

(КПСС-н XXII-чу съездан сийнна)

Сийлахьчу Октябро,
Вайн партис делла
Халкъан ирс, мехкан сий,
Вовшашка кхойкхуш,
Лардира хъан дикчу
КІенташа, латта,
Ирсан мохк, тхан хьоме
Безаме латта!

Кхиъна со хъан хазчу.
Ирсечу доьзалехь,
Кхиъна со исбаьхьчу
Беркате хъан лаьттахь,

Хьомечу вайн партис,
Дас-нанас бер санна,
Халкъ кхетош кхиочу
Ирсечу махкахь.

Вайна ирс, дахар а
Вайн партис делла,
Хазхетар, даккхийдер
Ленина делла,
Ца кхачо, гIел ца лун
Белхан ницкъ белла,
Дуьненан машар а
Ларбан ницкъ белла.

Іаьржачу дешица
Хьан латта хьанделла,
Хьийкъинчу ялтица
Хьан ареш тоелла,
Хьан халкъийн дотгIалла
Ду хьуна ницкъ белларг,
Вайн партин куьйгалла
Ду хьуна ирс делларг.

Хьомсара сан нохчий,
Эрмалой, гIалгIай,

Шу массо сан дагна
Гергара вежрий,
Вайн воккха ваша ву
ДоттагIа оърси,
Барт болу доъзал бу
Сий деш вай вовшийн.

Дуъненан адмашна
Ирс делла Ленин
Дуъненан халкъашна
Хьомсара да ву,
Цо дина совгIат ду
Езийра парти —
Сийдолу да-нана
Вайна ду тахна.

Хьомечу Даймехкан
Товш йолу ареш,
Ценачу Iаламан
Исбаъхъа сурташ —
Сан дагна безам бу
ДегIана ницкъ луш,
Даггара партина
Баркалла хуълда!

Октябрь 1961 шо.

А. С. ПУШКИН

Вина мохк ма-барра бевзаш,
Хъайн дагца кхетийр ахь хъалххе.
Халкъан ницкъ, мехкан ирс, безам,
Россин сий, поэзин нур-малх,
Пушкин, хьо халкъийн сий, лерам.
Заманийн йохалла гутренна
Адамалла девзачу дуьненна
Дашо варкъ къегочу элпашца
Хъан цѣ ю язйина безамца.
Хъан дешан говзаллин цѣарца
Махкана хъан сий ду хьоме,
Хьо вац ткѣа массарал хъалха
Айдинарг дотгѣалла, тешам,

Дог глаттар, ойланийн хьалхар!
Хьекъалца, безаме дагца,
Хастийр ахь хьайн халкъ иллешца.
Мел шера девзара хьуна
Халкъан дош, дог-ойла, дахар!
Мел безам хета хьо тхуна!
Зевне дош кхуллура ахьа,
Халкъера схьаоьций айхьа,
Цунах йой поэзи тхуна,
Совглат дой лора ахь и схьа!
Цуьнан лар йовр яц-кха цкъа а,
Дуьнен чохь буьйцуш мотт мел бу,
Хьо поэт дегнашкахь хир ву,
Лавтта тӀехь адамаш мел ду!..
Хьан дикчу иллеша даим
Хазахетар, халхетар хаздо,
ХӀинца а цара дог айдо,
Синош а, дегнаш а тийна
Ойлане, эшаршка доху,
Доггаха тхо даккхийдедо.

Эзарзза, цул сов а алссам
Бакъ вара, тешаме вар хьо!
Пушкин хьой, хьан стихаш тхуна,

Берашна, тІаьхьенна денна
Лайттар ду безамца даг чохь,
Хьекъалан, бакъдолчун аьзнаш.
Декар ду дегнашкахь зевне,
Декар ду массо а маьЙе!
БІаьрла йиш, хазхетар кхуллуш,
Доза а, эхар а йоцуш,
Пушкинан хІай иллеш, тхуна
Кхарсталаш лайтта тІехь, стиглахь,
ТІаьхь-тІаьхьа дог-ойла хазьеш!

1956

ХЬОМЕЧУ ХЬОБГА

Хьо генахь елахь а, хазниг,
Дагца со хьобца ву даим,
Хьо цхьаннах хир ю сан ойла,
Лаба ахь сох ойла йойла.

Хьо юххехь ган лаба суна,
Хьоб хьежа, ца кIордош сайна,
Хьажарца мукъна а хьуна
Хаййта сайн деган ойла.

Кхечуьнга вистхилар нислахь,
Хьо дагахь йоллу-кха суна,
Хьан амат, хьуьнар ас дицдахь,
Бехк баккха бакьо ю хьуна.

БІаьстенан цІен зезаг санна,
Хьомениг оьзда ю суна,
Хьан аз ду зурманчул хаза,
Хьоь кхачац бІаьстенан хьоза.

Чехкачу татолийн декар,
Хьозарчийн эшарийн хезар,
Зезагийн исбаьхьа лепар
Товш хета, хьомениг, хьоьца.

Қалакойн цу Іежах, нур дашо малхах
Қьасталац хьан беснеш соьга,
Ткьа цкьаццІа хьан оза сан лере хазахь,
Дог-ойла дІагІурту хьоьга.

Малх санна, хьо гучуяьлча,
Іаламан хазалла яйча,
Вайший а вовшашка хьаьжча,
ДогцІенчу безамах теша.

КІедачу, хьомечу дашца
Со кечло хьох дагавала,
Ма мотта мекха ю дагца,
Ницкъ бу хьан вайн дахар кхала.

Цеххъана кхин везахъ хъуна,
Соггара новкъарло ер яц,
Гучуъра вер ву со хъуна,
Гелонах ас хъогга эр дац.

Хьо уллохъ сайца ма-хилла,
Долчул сов Іалам а хазло,
Ойланца сайн дог ас доьллу,
Лаба ахъ айхъа доьшийла!

* * *

Хъекъал оышу
Автор вовза,
Вовзар оышу
Автор веза.

1942 шо.

ЙОІЕ

Маршалла хоьтту ас хьоьга,
Ас буьйцу сайн безам хьоьга:
Тийна хан гуттара йоккхуш.
Уггар дукха езарна сайна,
Сатуьйсуш ладоьгІна хьаьгча,
Ахь бехк ма биллалахь суна.

1942 шо.

ЧУЛАЦАМ

Тешам	3
Жумин Акхтулин, Шабин Шахьбола- тан илли	64
Хьомечу махкахь	79
А. С. Пушкин	82
Хьомечу хьобга	85
Хьекъал оьшу	88
Йоле	89

31681

Библиотека № 3
Заводского р-на г. Грозного

Зайнди Джамалханов

ВЕРНОСТЬ

Поэмы и стихи

(на чеченском языке)

Редактор *Ганжуев А. У.*

Художник *С. У. Солсаев*

Художественный редактор *Магомаев М. Б.*

Технический редактор *Кузьменкова Н. Т.*

Корректор *Дадуев А. Д.*

✱

Сдано в набор 12.XII 1963 г. Подписано к печати 17.I 1964 г.
Формат 84x108₆₄. Объем 1,43(2,4) п. л. Уч.-изд. 2,75.

Тираж 1000. СФ05007.

Чечено-Ингушское книжное издательство.
Грозный, 21, улица Ленина, 14.

✱

Заказ № 150.

Типография имени 11 августа 1918 года,
Грозный, проспект Революции, 22/3.

Цена 14 коп.

Мах 14 кеп.

З. Джамалханов
ВЕРНОСТЬ
(на чеченском языке)